

A kettős diplomácia problémája. Spanyol–olasz kapcsolatok 1943 és 1945 között

Katona Eszter

Előzmények

Az 1936–39-es spanyol polgárháború igen szorosra fűzte a Spanyolország és Olaszország közötti diplomáciai kapcsolatokat. A spanyol belviszályt az első pillanattól kezdve katonailag is támogatta Mussolini és Hitler, hozzájárulva ezzel Francisco Franco tábornok végső győzelméhez és hatalomra jutásához.

A második világháború kirobbanásakor Spanyolország nem volt abban a helyzetben, hogy hadviselőként csatlakozhasson a konfliktushoz, azonban elkötelezettsége és kötődése egyértelmű volt. A polgárháború idején kapott segítség Mussolini és Hitler adósává tette Francót, azonban a Caudillo taktikai képességének, valamint a körülmények összjátékának köszönhetően az ország távol maradt a világháborútól.

A semlegesség mégsem volt teljes: Olaszország hadba lépésekor Spanyolország is áttért a nem hadviselő státuszra (1940. június). Hitler számára 1940 végére értékelődött fel Spanyolország szerepe és lehetséges bevonása a háborúba. Ennek elérésére a Führer Mussolinit használta eszközként. 1941 februárjában Bordigherában személyesen is találkozott egymással Franco és a Duce, de az olasz misszió nem volt sikeres. Míg Hitler azt várta szövetségesétől, hogy vegye rá Spanyolországot a hadba lépésre, addig Franco azt remélte, hogy majd Mussolini lesz a szócsöve a német vezér felé, közvetítve a spanyol követeléseket (afrikai területi igények, katonai- és anyagi támogatás), melyek mintegy a hadba lépés feltételeiként hangzottak el a találkozó során. Bordigherának annyiban mégis jelentősége volt az olasz–spanyol kapcsolatok történetében, hogy ez volt a két diktátor egyetlen személyes konzultációja, jóllehet, eredményesség szempontjából a találkozó nem volt nagy horderejű. A spanyol magatartásban gyakorlatilag semmi változás nem történt.

A szovjet front megnyitásával, 1941 nyarán a spanyol pozícióban árnyalatnyi változás következett be. A spanyol morális hadviselés deklarálásával és a Kék Hadosztálynak a keleti frontra küldésével – mint az Franco hangsúlyozta – az ország csak

a kommunizmus ellen foglal állást és száll harcba, ami nem egyenlő Spanyolország hadba lépésével.

A spanyol külpolitika irányváltása az észak-afrikai szövetséges partraszállás után (1942. november) lett egyértelmű. A tengelybarát Serrano Suñer leváltásával és a mérsékeltebb, monarchista Francisco Gómez-Jordana kinevezésével Spanyolország a nem hadviselésről ismét a semlegesség felé igyekezett araszolni, bár Olaszország és a tengely felé azt kommunikálta, hogy külpolitikája semmiben sem fog változni. 1943 júliusában az olasz fasizmus bukása azonban újabb fordulatot hozott a második világháborúban, valamint a spanyol–olasz diplomáciai kapcsolatok történetében is.

Az olasz fasizmus bukása és spanyolországi visszhangja

A két latin ország közötti kapcsolatok 1943 júliusában is erősek voltak, annak ellenére, hogy Serrano Suñer¹, Franco sógora már nem volt a külügyi tárca élén. Az 1943. július 24–25-i eseményekről a spanyol vezetők a római nagykövettől, Fernández Cuestától és titkárától, Ardurótól kaptak azonnali tájékoztatást. Ez utóbbi diplomata fel is hívta a falangisták figyelmét, hogy tegyenek meg minden óvintézkedést annak érdekében, nehogy Spanyolországban is az olasz eseményekhez hasonló fordulat következzen be.² A gyors információáramlás ellenére, a spanyol sajtó csak július 27-én számolt be az olasz eseményekről, de elhallgatta a helyzet valódi súlyosságát. A falangista *Arriba*³ hasábjain „Olaszország királya vette át a fegyveres erők irányítását. Badoglio tábornaggal váltották le Mussolinit. Új kormányalakítás” címmel jelent meg egy cikk, különösebb állásfoglalás nélkül. Természetesen, a szűkszavúság nem az érdektelenségnek tudható be, hanem sokkal inkább annak a félelemnek, amelyre a két ország politikája közötti analógia szolgáltatott alapot. A falangista vezetők Mussolini bukását árulásnak minősítették, de tartottak attól is, hogy a kialakult olasz krízis saját hazájuk jövőjét vetíti előre. A semleges országok Madridban állomásozó diplomatái úgy ítélték meg, hogy az olasz fasizmus összeomlása halálos dőfést jelenthet a spanyol falangista mozgalomra nézve.

Mussolini bukása ellenére, a spanyol Caudillo szilárdnak tartotta saját helyzetét, és Carlton Joseph H. Hayes amerikai nagykövettel való találkozásakor igen optimistának tűnt. Hayes a szövetségesek végső győzelméről akarta meggyőzni a spanyol vezért, és azon a véleményen volt, hogy a tengelyszimpatizáns országok az olaszok sorsára fognak jutni. Arra presszionálta Francót, térjenek vissza a tényleges semlegességre. A diplomata azt kérte még, hogy a falangista sajtó objektívan tudósítson a háborúról, mérsékelve szövetséges-ellenes tónusát. Hayes felszólította a spanyol államfőt, hogy azonnal rendelje vissza a Kék Hadosztályt.⁴

A brit nagykövet, Samuel Hoare is hasonló követelésekkel fogadta Francót La Coruña-i találkozásukon. Amerikai kollégájához hasonlóan, ő is tiltakozott a spanyoloknak a semlegességet megszegő akciói ellen.⁵ Hoare azonban már egy jelentős változást vehetett észre Franco viselkedésében: a Generalísimo nem bízott többé a németek győzelmében; sőt, már amiatti félelmét is kifejezte, hogy egy legyőzött Németország nem tudna szembeszállni a kommunizmus fenyegetésével, következésképp könnyen a Szovjetunió csatlósává válna. Franco a kommunista veszélyre helyezte immár a hangsúlyt, és meg sem említette a tengely végső győzelmét. Olaszország kérdésében igen tartózkodó volt. Hoare Mussolini bukására utaló megjegyzései látszólag nem rendítették meg, és úgy tűnt, a spanyol diktátort teljesen közömbösen érintette az olasz helyzet. Franco saját hatalmába és jövőjébe vetett hite nem rendült meg még a faszizmus bukása után sem.

A Mussolini teremtette rendszer összeomlása nemcsak a spanyol külpolitikára, de a belpolitikára is hatással volt. A Caudillo és a Falange hatalma ellenére, a monarchisták mindig is jelentős erőt képviseltek az ország politikai életében. Franco, jó stratégaként, ügyesen egyensúlyozott a falangista mozgalom és a restauráció hívei között, sokszor saját hatalma erősítésére használva ki a köztük lévő konfliktusokat. 1943 márciusában – még hónapokkal a faszizmus bukása előtt, de már az olasz katonai kudarcok árnyékában – a Cortes tizenhét képviselője kérvényt nyújtott be, amelyben felszólították a spanyol államfőt az alkotmányos viszonyok visszaállítására.⁶ Meggyőződésük volt, hogy Franco túlságosan kompromittálta magát az európai totalitárius államokhoz fűződő kapcsolataival, s ezért a fennálló rendszer nem élné túl a tengely bukását. Következésképp, csak az angolszász hatalmakhoz szorosan kötődő monarchia tudná megakadályozni a Népfront visszatérését. Franco nem habozott sokáig a válasszal: a petíció aláíróit lemondatta, jóllehet páran közülük később visszatérhettek a „parlamentbe”.⁷

A spanyol monarchisták következő támadására 1943 nyarán került sor, tehát már az olasz faszizmus bukása után. Ez alkalommal a trónörökös, Don Juan sürgette Francót az azonnali restaurációra, mely – véleménye szerint – az egyedüli esély lehet annak elkerülésére, hogy az olasz események Spanyolországban is bekövetkezzenek.⁸ A Caudillo válaszában azonban azt hangsúlyozta, hogy rendszere szilárd, és nem lehet összehasonlítani a spanyol viszonyokat az olasz helyzettel, tekintve, hogy ez utóbbi esetben a faszizmus bukása szoros kapcsolatban állt a katonai kudarcokkal és a háború népszerűtlenségével.⁹

Újabb veszélyes pillanat volt Franco számára a karlisták nyilatkozata, melyben a Tradicionalista Közösség már nyíltan bírálta a fennálló diktatórikus rendszert, s a „hagyományos monarchikus törvényesség maradéktalan helyreállítását” követelte. Őket az államfőnek fenyegetésekkel sikerült elnémítania.¹⁰

A krízis utolsó felvonására szeptember 8-án, az olasz kapituláció napján került sor. Ez alkalommal egykori afrikai bajtársai fordultak a Caudillo ellen, s levélben kérték a monarchia helyreállítását.¹¹

Látható, hogy 1943 szeptemberében Franco helyzete ugyanolyan veszélyes lehetett volna, mint Mussolinié júliusban. Az olasz példához hasonlóan, Spanyolországban is a politikai vezetőség akarta a változásokat véghezvinni. Azonban csak látszólag lehet analógiát vonni, néhány jelentős különbségre érdemes felhívni a figyelmet. Egyrészt, a két politikus fizikai állapota nem volt egyforma: Mussolini egészsége már 1943-ban igencsak megromlott, Francónak azonban nem voltak egészségi problémái. Másrészt, a politikai ellenzék szervezkedése Olaszországban korábban, 1942–43 folyamán megkezdődött, fokozatosan nőtte ki magát, és vezetett végső soron a Duce megbuktatásához. Mussolininak már védekezni sem volt ereje, beletörődött a sorsába. A Caudillónak viszont nem állt szándékában átadni senkinek sem a hatalmat.

A két diktátor helyzete között még egy lényeges különbség volt, mégpedig az, hogy Olaszországnak volt egy királya, III. Viktor Emánuel, aki már szintén elégedetlen volt a Mussolini képviselte politikával. Így ő maga állt az események élére, egyetértve a Fasiszta Nagytanács szándékával, mely szerint a Ducét el kell távolítani a hatalomból. Ezzel szemben Spanyolországban nem tartózkodott király, aki egy hasonló akció előmozdítója lehetett volna.¹²

Kétségtelen azonban, hogy a legnagyobb különbség Mussolini és Franco között a két országnak a világháborúhoz fűződő viszonyában ragadható meg. Olaszországgal ellentétben, Spanyolország távol maradt a konfliktustól, s ez nemcsak az ország külpolitikáját szabta meg, hanem hozzájárult a Caudillo későbbi tartós hatalmához is.

Az olasz kapituláció spanyol megítélése

Annak ellenére, hogy a fegyverszüneti megállapodást 1943. szeptember 3-án írták alá, az olasz kormány kérésére csak öt nappal később hozták nyilvánosságra a dokumentumot. A hír nagy visszhangot keltett Spanyolországban is. Habár a spanyolok jól ismerték az olasz helyzetet, a kapituláció módját mégis elítélték. A következő napok eseményei jól mutatták azt a megvetést, amit az olaszok iránt éreztek. Néhány madridi üzletben, például, nem szolgálták ki az olasz kolónia tagjait. A magyar követ, Ambró Ferenc beszámolt olyan esetekről is, hogy több, olasz kitüntetéssel rendelkező spanyol, goromba hangnemű levél kíséretében visszaküldte jelvényét az olasz követségnek.¹³

A spanyolok felháborodása a sajtóból is érezhető volt. Minden madridi napilap leközölte a Német Nagykövetség „Becstelen kapituláció” címmel megjelent közleményét. A dokumentum Badogliót népe árulójaként állította be, és álnoksággal vádolta az olasz kormányt a fegyverszünet nyilvánosságra hozatalának öt napos késleltetése miatt, amely oly sok német katona életébe került. A spanyol újságok említést tettek már egy Észak-Olaszországban formálódó újfasiszta kormány híréről is, mely készen áll folytatni a harcot „a haza ellenségei ellen”. Az olaszok iránti megvetésük hozzájárult

ahhoz is, hogy szimpátiájuk a németek felé átmenetileg megújuljon; azonban anélkül, hogy ez lefékezte volna az angolszászok irányába egyre erőteljesebben megnyilvánuló rokonszenvet – emeli ki Ambró. Spanyolország azonban veszélyt is látott az olasz kapitulációban: Olaszország kiesésével az afrikai és a mediterrán térségre vonatkozó kérdésekben a spanyolok teljesen egyedül találták magukat a szövetségesekkel szemben.¹⁴

Az olasz kapituláció hatására a Falangén belül is megfigyelhető volt néhány változás. José Luis Arrese, a mozgalom főtitkára hangsúlyozta, hogy a Falange nem egy politikai párt, hanem csak rendfenntartó erő, és bármilyen más politikai szervezettel történő analógia alaptalan.¹⁵ Az amerikai nagykövetség is kiemelte, hogy augusztus-szeptemberben érezhetően mérséklődött a spanyol sajtó falangista retorikája, és egyre erősödött az a tézis, mely szerint a Falange nem jelent sem ideológiát, se közös platformot, hanem kizárólag spanyol találmány, melyet nem lehet közös nevezőn említeni olyan más külföldi mozgalmakkal, mint például a fasizmus vagy a náciizmus.¹⁶

Az olaszok iránt érzett megvetésen túl, jól érezhető volt az aggodalom is a spanyol vezetők körében. Az olasz kapituláció után Spanyolország diplomáciailag kényes helyzetben találta magát. Egyrészt, Olaszország rendelkezett egy legális kormánnyal, melynek élén Pietro Badoglio állt, de úgy tűnt, Mussolini politikai karrierje sem fejeződött még be. Ebben a kényes helyzetben Spanyolország az alábbi álláspontra helyezkedett az olasz kérdésben:

Az olasz eseményekkel szemben Spanyolország jelenlegi magatartása semmi kétséget nem hagy maga után. A király testesíti meg az olasz állam nemzetközi személyiségét, aki hatáskörébe tartozóan nevezte ki a Badoglio-kormányt, mely ezáltal legitimé vált. ... Következésképpen, nemzetközi szinten csak ettől a kormánytól függő megbízottak és szervezetek képviselhetik az olasz államot. ... Ez azt jelenti, hogy a Quirinale¹⁷ melletti spanyol nagykövetség továbbra is törvényesen a király mellett van akkreditálva anélkül, hogy ez utóbbinak a fővárosból való eltávolítása módosítaná jogilag ezt a helyzetet... . És fordítva is, a spanyol államfő, valamint a kormány mellett csak azok az [olasz] diplomáciai képviselők tevékenykedhetnek, akiket a király, vagy a törvényes kormány nevezett ki, mindaddig, amíg a jelen helyzet fennáll.¹⁸

Badoglio vagy Mussolini?

Az olasz kapituláció után a Badoglio-kormány elhagyta Rómát és Brindisibe helyezte át székhelyét. A németek szeptember 10-én foglalták el az örök várost, és ezzel Olaszország két tűz közé került. Míg a szövetségesek dél felől nyomultak előre északi irányban, a németek a főváros vonalától északra helyezkedő területeket szállták meg. Mint

ismeretes, Mussolinit a németek szabadították ki Gran Sasso-i fogságából, és Hitler nyomására, a Duce vezetésével létrejött egy újfasiszta kormány, a salói Olasz Szociális Köztársaság (RSI). Ez az „állam” teljes egészében Németországnak volt alárendelve, és Mussolininak semmiben sem volt önálló döntéshozási joga.¹⁹

A hivatalos Badoglio-kormány és a disszidens Mussolini-kormány létrejöttével Olaszország kettéhasadt. A spanyoloknak is döntést kellett hozniuk az elismerés ügyében. Az angolszász országok képviselői joggal tartottak attól, hogy német nyomásra Franco a salói kormány mellett teszi le voksát. Ám szeptember 20-án Francisco Gómez Jordana gróf arról tájékoztatta Hayest, hogy Spanyolország hű marad a nemzetközi joghoz, és nem ismeri el Mussolini államát. A helyzet mégsem volt ennyire egyszerű. Tengelyszimpatizáns országként Francónak el kellett volna ismernie az olasz újfasiszta kormányt, de mint semleges ország, a hivatalos olasz monarchia mellett illet állást foglalnia. Hitlernek sikerült csatlósáival elismertetnie az olasz bábállamot, és a fasiszta sajtó arról számolt be, hogy Franco is elismerte Mussolini kormányát, de a valóságban a spanyol vezető nem tette meg ezt a veszélyes lépést. Jordana szigorúan utasította az olaszországi spanyol diplomáciai testületet, hogy kizárólag a legitim olasz kormány előtt láthatják el funkciójukat. Ez a viselkedés már a semlegesség határozott jele volt, mellyel Franco igyekezett leplezni korábbi, a tengelyhatalmakhoz fűződő – és 1943-tól már egyre kompromittálabb – kapcsolatokat.

Ennek ellenére, a németek továbbra is erős nyomást gyakoroltak a spanyolokra. Hans-Heinrich Dieckhoff német nagykövet arra emlékeztette Francót, hogy 1939-ben Mussolini nem késlekedett elismerni a Caudillo kormányát. Ez alkalommal csak Jordana határozott magatartása és lemondással való fenyegetése győzte meg a spanyol államfőt.²⁰ A szeptember 29-i minisztertanácsi ülésen a külügyminiszter döntése kerekedett felül: Spanyolország, a német híresztelések ellenére sem ismerte el *de jure* a salói köztársaságot.²¹

Az olasz ügyben Franco azonban kevésbé volt határozott, mint Jordana. Igaz, hogy a német követtel közölte véleményét, mely szerint „Mussolini már csupán egy árnyék”,²² nem titkolta Badoglióról alkotott negatív ítéletét sem. A hivatalos olasz miniszterelnökről azt tartotta, hogy nincs se politikai, se erkölcsi ereje, és minisztereinek többsége is szabadkőműves, illetve áruló. A hintapolitika újabb jele volt ez: nem mondott jót Badoglióról, de nem foglalt határozottan állást a fasiszta köztársaság elismerésének ügyében sem. Dieckhoff előtt a Caudillo azzal érvelt, hogy ő nem ismeri, csupán eltűri Badoglio spanyolországi képviselőjét, azonban ez nem jelenti azt, hogy valóban létezzen diplomáciai kapcsolat a két kormány között.²³ Ennek bizonyítására Franco megígérte, hogy nem küld követet az olasz fővárosba. Mivel Fernández Cuesta ekkor már valóban nem tartózkodott Rómában, Franco nem vállalt különösebb diplomáciai kockázatot. Az augusztusban Madridba visszatért nagykövet egyébként formálisan továbbra is betöltötte római tisztségét, helyette azonban Eduardo García Comín ügyvivő vállalta a spanyol érdekek

olaszországi képviselétét. Emellett Franco ígéretet tett Dieckhoffnak arra vonatkozólag, hogy kész fenntartani a kapcsolatot Mussolinival is – igaz, a hivatalos forma mellőzésével.²⁴ Francónak ez az ambivalens magatartása már annak a kettős diplomáciának az első jele volt, mely 1943 és 1945 között jellemezte a két latin ország kapcsolatát. A spanyol kormány álláspontja azonban nem nyerte el egyik hadviselő oldal tetszését sem. Míg az angolszász és az olasz monarchia hivatalos diplomatái a disszidens olasz képviselő engedélyezése ellen tiltakoztak a spanyol külügyminisztériumban, addig a németek és a fasiszta bábállam vezetői csalódottságukat fejezték ki a Caudillo „hálátlansága” láttán.

Kettős olasz képviselő Spanyolországban

Az olasz változások, természetesen, meghatározták a spanyolországi diplomáciai tetsület magatartását is. Olaszország diplomatái 1943 júliusáig Mussolini kormányát képviselték Franco előtt, azonban a fasiszmus bukása után tanácstalanul várták hazájuktól a jövőre vonatkozó utasításokat. Kardinális kérdés volt tehát, hogy a Franco-kormány előtt akkreditált olasz diplomaták kinek az oldalán foglalnak állást. Az olasz nagykövét, Paulucci di Calboli még Mussolinitól kapta kinevezését; következésképp, a fasiszmussal kompromittált olasz diplomata válaszut előtt állt. Döntése nagy jelentőségű volt, hiszen tőle függtek a spanyolországi olasz szervezetek, de az olasz kolóniák többsége is az ő magatartását tartotta mértékadónak. Végül Paulucci a Badoglio-kormány képviselője mellett kötelezte el magát, és hűségéről levélben tájékoztatta az olasz elnököt.²⁵ A diplomata döntése személyes okok miatt is nehéz volt, ugyanis Mussolini telefonon felkínálta neki a Szociális Köztársaság külügyi tárcáját. Dieckhoff pedig anyagi támogatást is felajánlott, és megszervezte volna hazautazását, családjával együtt. Mindezek ellenére, Pauluccit nem tudták megingatni elhatározásában.²⁶

Az olasz kolónia tagjai között azonban már korántsem volt ilyen egyértelmű a hovatartozás kérdése. Sokan hezitáltak, vagy a fasiszmus mellett tették le továbbra is a voksukat. Többek közt Barcelona, Málaga és Tetuán konzuljai, valamint az említett városok olasz kolóniáinak nagy része Mussolinihoz maradt hűséges. De voltak ellenpéldák is: Tángemben az olasz konzul a legitim kormány iránti hűségét fejezte ki, még a németek és a fasiszták pressziója és tüntetése ellenére is. San Sebastiánban az a kényes helyzet állt elő, hogy a konzul a királyhoz maradt hű, azonban helyettese továbbra is Mussolini emberének vallotta magát. Ott a rendőrséget is igénybe kellett venni, hogy megakadályozzák két disszidens tisztviselő akcióját, akik a konzulátus épületének elfoglalását tervezték. Sevilában az olasz konzul Franco Farinacci, a legradikálisabb olasz fasiszta vezető, Roberto Farinacci fia volt. Így az lett volna várható, hogy ő, apja ideológiájához hűen, a Duce mellett foglal állást. Azonban, meglepő módon, nem így történt: a sevillai konzul vált a legantifasisztább és a szövetségeseiket leginkább támogató olasz tisztviselővé Spanyolországban.²⁷

A Német Nagykövetség, hogy megnehezítse Paulucci helyzetét, támogatta a spanyolországi disszidens olaszokat, valamint sürgette a salói kormányt, hogy létesítsen képviselőket Spanyolországban is. A fasiszták Eugenio Morrealét, Málaga konzulját választották, és így – a spanyol kormány minden cáfoló nyilatkozata ellenére – az Olasz Szociális Köztársaság „diplomáciai testülete” megkezdte működését az országban. Mussolini úgy vélte, hogy ha Franco *de jure* nem is adja meg elismerését, a spanyol vezetőknek biztosan nem lesz ellenvetésük e kettős helyzet ellen. A Duce nem tévedett: Morreale fasiszta hálózata minden nehézség nélkül működhetett Franco országában, ügyet sem vetve az angolszász diplomaták, Hoare és Hayes, valamint Paulucci di Calboli folyamatos tiltakozásaira.

Morreale az „Olasz Szociális Köztársaság spanyolországi képviselője” (*„l'agente della RSI in Spagna”*) titulust vette fel,²⁸ és sikerült az egész félszigeten kiépítenie fasiszta hálózatát. Jóllehet a disszidens ügynökök diplomata rendszámot nem használhattak, minden akadály nélkül hozzájutottak benzinjegyekhez, valamint különböző áruk importjára is kaptak engedélyt a spanyol hatóságoktól.²⁹ Morreale munkatársai erőteljes propaganda-tevékenységet is folytattak, mely aláasta a hivatalos olasz kormány akkreditált diplomatáinak munkáját. A kampány többféle formában is megnyilvánult, de a spanyol hatóságok Hoare, Hayes és Paulucci tiltakozásai ellenére sem tettek semmit annak érdekében, hogy e tevékenységeket betiltsák. 1943 novemberében napvilágot láthattak olyan röplapok és pamfletok, amelyek durván támadták a hivatalos olasz diplomáciai és konzuli testület tagjait. Ezek a kiadványok, természetesen, spanyol nyomdákban és a spanyol hatóságok tudtával láttak napvilágot.³⁰ A spanyolok közül egyedül Jordana gróf volt az, aki kifejezte nemtetszését az olasz ügynökök tevékenysége miatt, de az ő fellépése sem lépte túl a szóbeli figyelmeztetés határait.

Jordana 1944. augusztusi váratlan halála után az új külügyminiszternek, José Félix de Lequericának is szembe kellett néznie az olasz diplomáciai problémával, de ő sem tudott megoldást találni. Az Olasz Szociális Köztársaság ügynökei valójában Mussolini haláláig folytatták tevékenységüket, s a spanyol hatóságok semmiféle intézkedést nem tettek annak érdekében, hogy a kettős képviselőből származó diplomáciai problémákat felszámolják. Morreale az utolsó percig vakon bízott és hitt Mussoliniban és a fasiszmusban. Még az észak-olasz köztársaság végnapjaiban is kifejtette bizonyosságát a tengely győzelméről.³¹ Azonban a salói köztársaság megszűnésével Morreale spanyolországi munkája is véget ért, és a volt málagai konzul felszólította embereit, hogy fejezzék be tevékenységüket és zárják be irodáikat. A képviselő hivatalos megszüntetésének bejelentése után Morreale nem mulasztotta el kifejezni hálóját a spanyol kormány felé, amely lehetővé tette, hogy emberei szinte korlátozás nélkül végezhesék munkájukat Spanyolországban. Morreale remélte, hogy tevékenységével hozzájárult a két ország közti baráti viszony fennmaradásához. A fasiszta ügynök leköszönő levelében hangsúlyozta azt is, hogy azok a honfitársai, akik mindvégig kitartottak a Duce mellett, bizalmukkal a spanyol rezsim iránti hűségüket is kinyilvánították.³²

Kettős spanyol képviselet Olaszországban

A spanyolországi helyzethez hasonlóan Olaszországban is megtalálhatjuk ezt a párhuzamos diplomáciai képviseletet. Jóllehet, Fernández Cuesta, az olasz kormány előtt akkreditált spanyol nagykövet – mint korábban említésre került, 1943 augusztusában – elhagyta posztját, García Comín ügyvivő tevékenységének köszönhetően formálisan fennmaradtak a kapcsolatok a két kormány között. Jordana Comín a Bolognában működő spanyol *Colegio de San Clemente* rektorának nevezte ki, s e tisztséggel párhuzamosan megtarthatta a diplomáciai előjogait, ügyvivőként is tovább működhetett.³³

A vatikáni követ, Domingo de las Bárcenas igyekezett segíteni a spanyol ügyvivő munkáját, és kérte Madridot, hogy ameddig anyagilag az megoldható, engedélyezzék Comín maradását. Arra az esetre, ha távoznia kellett volna az olasz fővárosból, Bárcenas azt tanácsolta, hogy Bernbe helyezték át az ügyvivőt, ahonnan minél hamarabb vissza tudna térni, ha a körülmények ismét megfelelőek lesznek.³⁴

1944 elején az olasz kormány felszólította a spanyolokat, hogy normalizálják végre a két ország közötti diplomáciai helyzetet. Továbbra is Fernández Cuesta maradt a kinevezett nagykövet, azonban posztja 1945 májusáig betöltetlenül állt.

Comín tevékenységével párhuzamosan, a Mussolini vezette területen is megtaláljuk a spanyol képviseletet a milánói konzul, Fernando Chantal személyében. Chantal Madridtól és Bárcenastól is kapott instrukciókat, és kapcsolatban állt – jóllehet kizárólag szóban – a fasiszta köztársaság külügyminisztériumával is.³⁵ A spanyol konzulnak kettős szerepe volt. Egyrészt képviselnie kellett az észak-olasz zónában tartózkodó spanyolok érdekeit, másrészt tájékoztatnia Madridot Mussolini köztársaságának helyzetéről. Kormányára utasításaihoz tartva magát, Chantal 1944 júniusáig el tudta kerülni a formális kapcsolatot a salói kormánnyal, azonban akkor Mussolini személyesen hívta őt látogatásra. A találkozón Mussolini kifejezte rokonszenvét a spanyol nép és a Caudillo iránt, Chantal pedig a polgárháború alatti olasz segítségért mondott hálát az olasz vezérnek. Néhány családi tartalmú kitérő után tért rá Mussolini a meghívás igazi okára. A bukott diktátor egy olyan bizottság ügyében akart információkat kérni a spanyol konzultól, amely néhány nappal korábban indult Spanyolországba. Egy bizonyos Bianchi úr vezetése alatt álló, filmművészettel kapcsolatos kérdések megtárgyalására készülő csoportról volt szó, amelyben a Petacci nővérek is részt vettek, természetesen álnéven.³⁶ Jóllehet Mussolini ekkor más diplomáciai témát nem érintett, Chantal aggodott, hogy ez előbb-utóbb bekövetkezik: „Attól tartok, hogy akármikor Spanyolországba szóló vízumot kérhetnek tőlem akár a Duce családjának is, mint ahogy ezt már említettem nagyméltóságodnak. ... Egyre inkább elgondolkoztat, hogy talán Mussolini kedvessége is azért van, hogy előkészítse ehhez a talajt”³⁷ – írta Jordanának.

Máskor is előfordult, hogy a Duce hasonló szívességet kért Chantaltól. Marcello Petaccinak és családjának, például, Mario Contadini álnéven kérvényezett útleveleket.³⁸

Levéltári dokumentumok szerint Chantal fontos szerepet vállalhatott volna a Duce utolsó napjaiban is, amikor a bukott diktátor a spanyol konzul segítségét kérte ahhoz, hogy Svájcba menekülhessen.³⁹ Azonban ez a terv csak Mussolini kiméréja maradt.

A kettős spanyol–olasz diplomáciát 1945 elején sikerült normalizálni: az olasz kormány február 15-én küldte Madridba új követét, Tommaso Gallarati Scotti személyében.⁴⁰ Spanyol részről is megszületett a döntés, José Antonio de Sangróniz y Castrót nevezték ki a római követi posztra, azonban a diplomata csak 1945 májusában, Mussolini bábállaának bukása után foglalta el helyét. Ez a helyzet sem tartott azonban sokáig. Olaszország a köztársaság 1946. június 18-i kikiáltásával megindult a demokrácia útján, s egészen más perspektívából kezdte szemlélni Franco országát. Gallarati Scotti, kormánya utasítására 1947-ben elhagyta a spanyol fővárost. A megváltozott nemzetközi erőterben az Alcide De Gasperi vezette olasz kormány csak 1951 februárjában nevezett ki ismét nagykövetet a madridi posztra, Francesco Maria Taliani de Marchio személyében.

Spanyol részről azonban 1946-ban nem történt meg – mint ahogy az várható reakció lett volna – a római nagykövet, Sangróniz visszarendelése, aki így 1956-ig töltötte be tisztségét. Csak 1956-ban, Emilio de Navasqüés y Ruiz de Velasco kinevezésével történt változás a római követi poszton. Ez a korszak azonban már a diplomáciai kapcsolatok egy új fejezetét nyitotta meg.

Jegyzetek

- 1 Ramón Serrano Suñert az olasz sajtó csak „Olaszország embereként” (*l'uomo d'Italia*) emlegette. A spanyol politikus baráti kapcsolatban állt az olasz külügyminiszterrel, Galeazzo Cianoval.
- 2 Javier Tusell: *Franco, España y la II Guerra Mundial. Entre el Eje y la neutralidad*. Madrid: Temas de Hoy, 1995. 422. o.; Javier Tusell – Genoveva García Queipo de Llano: *Franco y Mussolini. La política española durante la segunda guerra mundial*. Barcelona: Planeta, 1985. 209–210. o.
- 3 A Falange (spanyol fasiszta mozgalom) hivatalos lapja.
- 4 Carlton Joseph Huntley Hayes: *Misión de guerra en España*. Buenos Aires: Espasa Argentina, 1946. 185–191. o.
- 5 Samuel Hoare: *Embajador ante Franco en misión especial*. Madrid: Sedmay, 1977. 221–229. o. Francisco Gómez-Jordana Souza: *Milicia y diplomacia. Los diarios del conde de Jordana 1936–1944*. Burgos: Dossoles, 2002. 209. o.
- 6 Laureano López Rodó: *La larga marcha hacia la monarquía*. Barcelona: Plaza & Janés, 1979. 37. o.
- 7 Luis Suárez Fernández: *Franco: Crónica de un tiempo. España, Franco y la Segunda Guerra Mundial. Desde 1939 hasta 1945*, Madrid: Actas, 1997. 499. o.
- 8 Don Juan 1943. augusztus 2-i távirata Francónak. López Rodó: *i. m.* 515. o. Harsányi Iván: „A Franco-diktatúra első, 1943–1944-es válsága a korabeli dokumentumok tükrében”. *Világtörténet*, No. 2. (1994. ősz–tél). 69. o.
- 9 Franco 1943. augusztus 8-i távirata Don Juannak. López Rodó: *i. m.* 516. o.; Harsányi: *i. m.* 70. o

A kettős diplomácia problémája. Spanyol–olasz kapcsolatok 1943 és 1945 között

- 10 A karlisták 1943. augusztus 15-i nyilatkozata Francónak. López Rodó: i. m. 516-518. o. Harsányi: i. m. 71. o.
- 11 A tábornokok 1943. szeptember 8-i levele Francónak. López Rodó: i. m. 43-44. o.; Harsányi: i. m. 71. o.
- 12 XIII. Alfonz spanyol király a II. Köztársaság 1931-es proklamálása óta száműzetésben tartózkodott Rómában.
- 13 MOL, K63, 280. cs. 29. Madrid, 1943. szeptember 13. Ambró Ghyczynek (45/pol.-1943).
- 14 Uo.
- 15 Uo.
- 16 Hayes: i. m. 192. o.; MOL, K63, 280. cs. 29. Madrid, 1943. október 5. Ambró Ghyczynek (49/pol.-1943).
- 17 A római elnöki palota, ahol a külföldi diplomáciai képviselők átadják megbízólevelüket az olasz állam képviselőjének.
- 18 AMAE, R. 2193. Exp. 25. A Külügyminisztérium Nemzetközi Jogi Tanácsadó Hivatalának (*Asesoría Jurídica Internacional*) jelentése az aktuális olasz helyzettel szembeni spanyol magatartásról.
- 19 Jacques de Launay: *A fasizmus végnapjai Európában*. Budapest: Európa, 1975. 120. o.; Ormos Mária: *Mussolini*. II. Budapest: PolgART, 2000. 558. o.
- 20 Javier Tusell: „La etapa Jordana (1942-44)”. In: *Espacio, Tiempo y Forma, V. Historia Contemporánea 2*. Madrid: UNED, Facultad de Geografía e Historia, 1989. 169-189. o.
- 21 Gómez-Jordana Souza: i. m. 211-213. o.
- 22 de Launay: i. m. 132. o.
- 23 Tusell – García Queipo de Llano: i. m. 253. o.
- 24 Uo. 231. o.
- 25 ASMAE, *Serie Affari Politici 1931-45*, Spagna, b. 64. Madrid, 1943. szeptember 25. Paulucci di Calboli Badogliónak (8548/3056 sz.).
- 26 Tusell – García Queipo de Llano: i. m. 228. o.
- 27 Galeazzo Ciano: *Ciano gróf naplója*. Budapest: Ármádia, 1999. 435. o.; Hayes: i. m. 199-201. o.; Aldo Albònico: „La Spagna tra Badoglio e Mussolini (1943-45)”. *Nuova Rivista Storica*, No. 3-4. (1985). 234-235. o.
- 28 ASMAE, *Serie Affari Politici 1931-45*, Spagna, b. 66. Róma, 1944. december 23. Marchiori feljegyzése a minisztérium politikai főigazgatóságának Paulucci di Calboli tevékenységéről.
- 29 AMAE, R. 2193. Exp. 25. Madrid, 1944. június 27. A spanyol külügyminisztérium Morrealénak.
- 30 AMAE, R. 1912. Exp. 5. Madrid, 1943. november 25. Az Olasz Kir. Nagykövetség szóbeli jegyzéke a spanyol külügyminisztériumnak (1935. sz.)
- 31 AMAE, R. 2193. Exp. 25. Madrid, 1945. március 1. Morreale levele az olasz szociális köztársasági kormány madridi hivatalának bizalmi embereihez.
- 32 AMAE, R. 2192. Exp. 25. Madrid, 1945. május 1. Morreale Lequericának.
- 33 Tusell – García Queipo de Llano: i. m. 250-251. o.
- 34 1943. szeptember 17. Bárcenas Jordanának. In: *Documentos Inéditos para la Historia del Generalísimo Franco*, IV. kötet. Madrid: Fundación Nacional Francisco Franco, 1992-1994. 408. o.
- 35 AMAE, R. 2193. Exp. 25. Róma, 1943. október 24. Bárcenas Chantalnak.
- 36 AMAE, R. 2193. Exp. 25. Milánó, 1944. július 8. Chantal Jordanának.
- 37 Uo.
- 38 AMAE, R. 2302. Exp. 16. Milánó, 1944. szeptember 29. Chantal Lequericának.
- 39 AMAE, R. 1705. Exp. 2. Milánó, 1945. május 6. Chantal Lequericának. Martin Ros: *A harmadik birodalom sakáljai. Kollaboránsok tündöklése és bukása 1944-1945*, Budapest: Magyar Könyvklub, 2002. 184. o.
- 40 Nicola Raponi: „Francisco Franco e il regime spagnolo. Dal Diario e dalle Relazioni di Tommaso Gallarati Scotti, ambasciatore a Madrid (1945)”. *Contemporanea*, No. 4. (1998). 736-742. o.

Katona Eszter

Résumé

The Problem of Dual Diplomacy. Spanish–Italian Relations between 1943 and 1945

Following the 1936–39 Spanish Civil War, Italy had a large influence on both Spanish foreign and domestic affairs. Without Italian help, the events of the war could have taken a different turn, and therefore the Spanish head of state was indebted to Mussolini. Among other factors, it was the “debt” that partly defined the Spanish regime’s decisions at key junctures of the Second World War. This paper offers a survey of Spanish–Italian diplomatic relations during the period between 1943 and 1945, more specifically from the fall of Italian fascism up to the execution of Mussolini. These two years were characterized by a system of dual diplomacy as Franco established official relations with the Badoglio government while sustaining contacts with Mussolini’s puppet government. As a result, two separate Italian representations came to be opened in Spain, an official and an illegal one. The operation of the latter office was tolerated by the Spanish government without any objections.